

RUTES DEL DESIG. **CARTA DE NAVEGACIÓ** **PER L'ARXIPÈLAG**

Mostra Internacional de Films de
Dones de Barcelona i Cloe Masotta

Des del 1896 les dones han aportat al cinema un doll de creacions admirables sorgides de la seva experiència particular al món. La descoberta d'aquest arxipèlag sorprenent, inspirador i significat de la cultura femenina ha estat la raó de ser de la tasca duta a terme per la Mostra Internacional de Films de Dones de Barcelona al llarg dels seus trenta anys de trajecte.

Construir, reconstruir, restaurar, teixir genealogies filmiques des del plaer, el gaudi, la creativitat. Subvertir els dictats de l'acadèmia, les narracions androcèntriques de la Història del cinema —amb majúscula, per descomptat— aquestes llistes ben acotades, polides, repolides, que marquen qui és digne d'aparèixer-hi, de figurar en els llibres de text —poques dones, molt poques, sovint reduïdes a un capítol específic. Recuperar les pioneres, posar-les en relació amb les cineastes actuals, trencar amb la narrativa de l'excepcionalitat —les dones cineastes com a éssers mitològics, amazones que apareixen de sobte al llarg de la història per a sorpresa i fascinació del públic.

Aquestes van ser les bases a partir de les quals vam convocar, el 2017, la primera edició del Projecte Arxipèlag. A quina dona cineasta retribuem homenatge amb una peça de creació pròpia? Vam llançar al vent la nostra proposició i la resposta no es va fer esperar: ens van arribar desenes de propostes audiovisuals —vídeos, *gifts*, fotografies, textos. Un arxipèlag que ha anat creixent al llarg dels anys i amb el qual hem volgut construir un homenatge col·lectiu a les creadores cinematogràfiques que han configurat el nostre univers, homenatge que significa també l'acceptació d'una herència i la constatació d'un relleu i d'una continuïtat.

Amb aquest esperit de gaudi i de creació col·lectiva vam convidar Cloe Masotta —pensadora, teòrica, docent i referent per a nosaltres— a imaginar un recorregut per aquest Arxipèlag. Aquesta és la seva proposta, una de les moltes possibles, la seva carta de navegació. Gràcies a totes per acompanyar-nos en aquest viatge.

Mostra Internacional de Films de Dones de Barcelona

RUTES DEL DESIG, HISTÒRIES DEL CINEMA

Cloe Masotta

«[...] aquí moltes representacions i imatges conviuen en proximitat en un arxiu expandit a través del temps i de l'espai, cosa que provoca altres ressonàncies i obre trajectòries inesperades a través de l'arxivament de la imatge en el temps i l'espai.»

—Griselda Pollock

«No es tracta que el públic tingui la sensació de compleció, ni de manipular-lo en aquest sentit, per satisfer les necessitats del cineasta o les exigències del cinema comercial. Si s'evita un final tancat, l'obra queda oberta i es garanteix que el públic pugui penetrar-hi a través del pensament crític estimulat per la seva implicació física en el procés de visualització.»

—Barbara Hammer

Des de la recuperació i la reivindicació de tantes realitzadores molts cops absents als llibres sobre cinema, i també a les sales de projecció, el Projecte Arxipèlag és una invitació, a través de la creació audiovisual, a qüestionar certa història canònica del cinema, en què moltes cineastes han estat sistemàticament invisibilitzades. Així, podem pensar aquesta geografia cinèfila com un arxiu que es nodreix de la visibilització de les cineastes seleccionades anualment, les homenatjades, a més de les múltiples mirades de les creadores que s'emmirallen en les seves imatges per imaginar-ne de noves.

A les ciutats, els camins o línies del desig neixen en llocs inesperats, són rutes dissenyades a través de la intuïció i el pas repetit, dia rere dia, dels i les vianants per llocs no necessàriament pensats per ser transitats. I si la història ja escrita del cinema fos com les grans carreteres per on circulen cada dia milers de persones sense ni percebre-les ni adonar-se que són fruit d'una sèrie de decisions, i al costat d'aquestes apareguessin aquests altres camins que són fruit del desig i de la cura de qui els transita cada dia?

Us proposo, doncs, que pensem en aquestes línies invisibles entre les diferents illes del Projecte Arxipèlag com rutes marítimes que ens condueixen a través d'una nova cartografia i ens conviden a descobrir totes aquelles dones que molts cops el relat oficial silencia. Perquè no hi ha una història del cinema, sinó moltes històries que s'escriuen o es dibuixen a partir dels camins del desig d'espectadores que al Projecte Arxipèlag són creadores, que són espectadores que són creadores... Rutes del desig que tracem d'una pel·lícula a una altra, d'una autora a una altra autora, o d'una autora a nosaltres mateixes quan esdevenim espectadores-creadores.

Una carta de navegació per l'arxipèlag

Jo mateixa em vaig trobar, una tarda d'estiu, gravant amb el meu telèfon mòbil, enregistrant la dansa dels meus peus nus i el rosa del meu vestit onejant sobre la verda gespa d'un prat galleg, capturant els raigs del sol

que refulgien sobre el riu Tàmega i homenatjant, amb *El agua acaricia mis pies, el sol mece mi vestido* (2019), tres cineastes que ens van deixar el mateix 2019: Agnès Varda, Barbara Hammer i Carolee Schneemann, per a mi tres mestres de les quals es nodreixen la meua mirada i la meua escriptura. Arxipèlag ens convida a experimentar, a jugar i a descobrir el cinema. I ens proposa que no hi ha una sinó tantes històries del cinema com imaginem i desitgem a través de la nostra mirada fascinada i el descobriment de múltiples rutes de navegació per la memòria de les imatges. Amb totes les que pugueu imaginar, obtenim un mapa obert a tantes rutes com mirades el recorrim. Jo us en proposo cinc.

Espigoladores d'imatges

«Si no ens preguntem, si no ens qüestionem, si no ens representem, continuem sent invisibles.»

—Marina Siero

Hi ha cineastes que, en la seva labor, són recol·lectores de records que, a través del cinema, fan visible la memòria d'aquelles que tal vegada no han estat prou representades, o que fins i tot han estat invisibilitzades. En la seva *Carta a Agnès Varda* (2017), i el seu homenatge a les espigoladores, Marina Siero s'acosta a la feina de les dones al camp. La seva peça s'articula a través de la combinació de material d'arxiu —fotografies de diferents èpoques i retrats col·lectius de dones pageses— i la filmació, en el present, de dues dones que cullen olives sota les oliveres, acompanyades d'una coreografia de veus que rememora la feina al camp. Maria Romero García també cerca filmar la memòria de la feina al camp a través del testimoni de la *Lucía* (2017), que dona títol a la peça. En aquest cas, la protagonista és representada com en un retrat pictòric en una tarda d'estiu, jaient en una hamaca i rememorant el treball de la terra, però també la feina a la ciutat i a la fàbrica.

En el seu homenatge a Alina Marazzi, Marga Almirall recupera la memòria d'Elena Rull Mur a través dels seus diaris, encarnant una veu que fa palesa la domesticació del cos i del desig per part de la societat. Les pàgines manuscrites bateguen al ritme de la música sobreimpreses en el metratge recuperat de filmacions de Jaume Rotés d'una dona gaudint d'un bany al mar i de la platja.

També la cineasta Carolina Astudillo reivindica la memòria —històrica i del cinema— i la visibilització de les dones poc representades en el seu homenatge a la pionera soviètica Esfir Shub. La seva proposta, *Fanny* (2017), recull la veu de Fanny Jabcovsky (coneguda també com a Edelman, el seu cognom de casada), política participant en les Brigades Internacionals en defensa de la Segona República que presidiria fins a la seva mort el Partit Comunista de l'Argentina. Mentre transcorren les imatges d'*El cuirassat Potemkin* (1925), la militant política narra el seu record d'infantesa de la pel·lícula de Sergei Eisenstein i com aquest seria determinant en la seva trajectòria vital.

I, finalment, en aquesta primera ruta de propostes que recuperen imatges d'arxiu, que obren la qüestió de com fer visibles les dones que han estat fora d'enquadrament en el relat històric o en les històries del cinema, trobem el testimoni de la pionera catalana del cinema d'animació, la pintora i il·lustradora Pepita Pardell, al retrat de Maria Pagès *Pepita Frame a Frame* (2019). El seu testimoni obre la qüestió de com tants cops els crèdits de les pel·lícules amaguen la veritable tasca d'artistes com ella.

Les edats de la pell

«L'edat no és la meua enemiga, potser és la meua amiga.»
—Raquel Marques

«Com representem els cossos i, de manera particular, els de les dones, que han estat tan reprimits i, a la vegada, tan exhibits i explotats comercialment?»
—Agnès Varda

Algunes de les cineastes presents a la constel·lació d'homenatjades, com la citada Agnès Varda, Barbara Hammer o Carolee Schneemann, ens ofereixen, en el seu cinema, una mirada sobre el cos femení allunyada de la fetitxització de la mirada masculina tan present en la història de l'art i del cinema. En les seves pel·lícules, la càmera filma el gaudi d'un cos que celebra la seva existència, un cos sempre bell pel sol fet de viure i respirar, de ser cos, i que rebutja tot cànon imposat de perfecció o idealització. El retrat i l'autoretrat són ben presents en la seva filmografia, i molts cops aquestes cineastes se situen davant la càmera.

Una mà s'obre i es tanca, provant de capturar una imatge, la del mar revoltat i les onades. L'homenatge de Raquel Marques a Agnès Varda recupera un gest predilecte de la cineasta francobelga. A *Esa cosa incontrolable que es el tiempo* (2017), Marques se situa davant la càmera i reflexiona sobre un cos en què s'inscriu el pas del temps. «Els cabells i les mans em diuen que el temps passa, que ja hi ha una història inscrita.» La cineasta no mostra el seu rostre, sinó que invoca el sentit del tacte, acariciant-se els cabells mentre els intertítols ens situen davant la seva reflexió sobre un cos que envelleix.

El mateix gest vardian d'una mà que enquadra el món protagonitza *Recol·lectant*, de Cristina Mora Cobos, en què la seva creadora espigola fragments de realitat que va enumerant a mesura que les imatges transcorren davant els nostres ulls, tot projectant la seva mirada fascinada davant la vida. De nou trobem imatges del mar, tan presents en aquesta ruta per l'Arxipèlag, a *Bec l'aigua de Margaret Tait* (2017), de Salut Baldirà Martí, que també se situa davant la càmera en el seu ritual de comunió amb les forces de la natura. Aquesta proposta anuncia una nova constel·lació filmica, de pel·lícules que igualment celebren, com veurem, el cos en moviment que juga, canta i balla.

Jugar, cantar, ballar

«Deixar anar per tenir el no tenir [...].
Deixar anar per retenir l'amor en mi.»
—Eva Ortega Puig

«I és que, si té sentit parlar de *flâneuse*, no és per definir-la senzillament com una dona que transita per la ciutat, sinó com una dona que ocupa la ciutat, entenent "ocupar", i també "caminar", com una forma d'insubordinació.»
—Ana Maria Iglesia

Jugar, cantar i ballar per posar el món de cap per avall, per sacsejar les estructures establertes i també per celebrar la vida, i també l'art. Qüestionar la reclusió de moltes dones a l'espai domèstic i capgirar-la. Quan el cos balla, el transcurs del món queda suspès de l'estat de trànsit d'un cos en moviment, i s'allibera el desig del cos entregat al gaudi de la dansa. Succeeix en peces com l'homenatge a la cineasta Andrea Arnold *Carta a la Mía de Fish tank* (2020), d'Eva Ortega Puig. En aquesta obra el ritme del cos en trànsit que dansa acompanya la veu que xiuxiueja, recita o, potser, canta l'epístola que dona títol a la peça.

El cos en moviment és també protagonista de *Flâneuse* (2019), de Laura Ginès, una peça relacionada amb la seva lectura del llibre d'Ana María Iglesia *La revolución de las flâneuses* (Wunderkammer, 2019), en la qual l'autora ens descobreix una figura poc coneguda: la de la «passejant», associada sempre a un home, com per exemple el *flâneur* baudelairià. En la seva proposta, l'artista visual i cineasta transforma els davantals de la seva mare, Pura Bataller Vila, uns objectes associats a les feines domèstiques, en paisatge plàstic o cromàtica pista de ball en què la figura materna esdevé una silueta que dansa.

A *A Fairy Film in Shadow Show* (2017), el seu homenatge a la cineasta alemanya Lotte Reiniger, Martina Rogers, emprant tècniques d'animació, mostra la silueta d'un cos que, com un puzzle que cerca la seva forma, es desfigura, es fragmenta i es transfigura per reconstruir-se o reconfigurar-se a la pista de ball. Als crèdits finals descobrim una altra peça tèxtil associada a les tasques femenines de la llar: un tapet de ganxet o camí de taula transformat, en la proposta audiovisual, en un bell ornament gràfic.

Acariciar el paisatge

«Agafem un altre exemple: *News from Home*. Durant quant de temps hauríem de mostrar aquest carrer perquè el que hi està passant sigui alguna cosa més que una mera informació? Per tal que puguem passar del que és concret al que és abstracte i tornar al que és concret —o avançar d'una altra manera. Soc jo qui ho decideix.»
—Chantal Akerman

En aquesta carta de navegació per l'Arxipèlag també trobem imatges d'un espai mutant, observat, per exemple, des de la finestra d'un tren en marxa que ens remet

als inicis de la història del cinema. Així, viatgem amb Paulina Quiroz Navarro, Allison Figueroa Rojas i Elda Isavelina Ortiz Rivas al cor de les imatges d'un paisatge en moviment en el seu curtmetratge *Angel Storm Path* (2018), un homenatge a les cineastes Tatiana Huezo i Paz Encina.

Aquesta mirada que acaricia un paisatge urbà també impregna peces com la de Diana Toucedo en homenatge a Chantal Akerman i la seva aproximació documental i de vegades ensomniada als paisatges urbans. En el curtmetratge sense títol del 2017 la cineasta gallega ens convida a observar un conjunt d'edificis de la ciutat de Nova York deixant que el temps transcorri mentre ens submergim més en la seva imatge.

Metamorfosi-transfiguració

«[...] encara no s'ha construït un tríode que sigui tan miraculosament versàtil com el complex sistema de suports, unions, músculs i nervis que és el cos humà, el qual, amb una mica de pràctica, fa possible una enorme varietat d'angles i accions visuals. Tot això, a més del cervell, ho tens en un *pack* ordenat, compacte i mòbil.»

—Maya Deren

Aquest mapa de ruta també té en compte propostes centrades en l'experimentació amb les potencialitats plàstiques, matèriques, de la imatge analògica i digital. Així, a *Fata Morgana* (2019), Anne Murray al·ludeix en el títol al fenomen atmosfèric, a un miratge projectat, segons detalla l'artista, «vist des de la perspectiva d'una roca a la Capadòcia (Turquia). La roca com a testimoni del moviment d'un insecte qüestiona els seus propis records confonent present, passat i futur: es troba en un espai oníric».

A *Adhèrencies* (2017), de Francesca Llopis, una mirada al cinema de Kathryn Bigelow, experimentem l'estranyesa davant un cos que esdevé paisatge al·lucinat mitjançant diverses tècniques de postproducció de la imatge videogràfica i d'acostament microscòpic de la càmera a la pell.

Arribem a un possible final d'aquesta ruta per l'Arxipèlag amb un homenatge a Maya Deren, present en aquest text com a cineasta i també com a escriptora a través de la seva mirada al cinema experimental. A *A dream* (2020), María Paton Martínez recorre al *found footage* per evocar el poder hipnòtic i oníric del cinema en una operació propera a la del surrealisme de lliure associació d'imatges i significats.

La pulsio de filmar pot aparèixer en qualsevol lloc i moment. De manera atzarosa o també a partir d'una invitació com la que fa cada any el Projecte Arxipèlag per donar visibilitat a tantes directors que han protagonitzat i protagonitzen les històries del cinema i retre'ls homenatge. Aquesta ruta, aquesta cartografia possible, no conclou aquí, sinó que vol ser una invitació perquè continueu transitant aquest arxiu en perpètua transformació i participeu en edicions futures amb les vostres mirades creadores.

BIBLIOGRAFIA:

- Deren, Maya; Martínez, Carolina (pròl., coomp., ed., trad.). *El universo dereniano. Textos fundamentales de la cineasta Maya Deren*. Conca: Servicio de Publicaciones de la Universidad de Castilla-La Mancha, 2015.
- Hammer, Barbara. *Hammer! Making Movies Out of Sex and Life*. Nova York: Feminist Press, 2010.
- Iglesia, Ana María. *La revolución de las flâneuses*. Girona: WunderKammer, 2019.
- Merino, Imma. *Agnès Varda: espigadora de realidades y de ensueños*. Sant Sebastià: Donostia Kultura, Euskadiko Filmategia, 2019.
- Rosen, Miriam. «En su propio tiempo. Entrevista con Chantal Akerman». A: *Lumière*.
<http://www.elumiere.net/especiales/akerman/akermanentrevistaartforum.php>.

OBRES SELECCIONADES:

- El agua acaricia mis pies, el sol mece mi vestido* (2019), Cloe Masotta a Agnès Varda, Barbara Hammer i Carolee Schneemann
- Diario de rodaje: Carta a Agnès Varda* (2017), Marina Siero a Agnès Varda
- Lucía* (2017), María Romero a Virginia García del Pino i Naomi Kawase
- Sense títol* (2017), Marga Almirall a Alina Marazzi
- Fanny* (2017), Carolina Astudillo a Esfir Schub
- Pepita Frame a Frame* (2019), Maria Pagès a Pepita Pardell
- Esa cosa incontrolable que es el tiempo* (2017), Raquel Marques a Agnès Varda
- Recol·lectant* (2017), Cristina Mora Cobos a Agnès Varda
- Bec l'aigua de Margaret Tait* (2017), Salut Baldirà Martí a Margaret Tait
- Carta a la Mía de "Fish tank"* (2020), Eva Ortega Puig a Andrea Arnold
- Flanèuse* (2019), Laura Ginès a Carolee Schneemann
- A fairy film in shadow show* (2017), Martina Rogers a Lotte Reininger
- Angel Storm Path* (2018), Paulina Quiroz Navarro, Allison Figueroa Rojas i Elda Isavelina Ortiz Rivas a Tatiana Huezo i Paz Encina
- Sense títol* (2017), Diana Toucedo a Chantal Akerman
- Fata Morgana* (2019), Anne Murray a Carolee Schneemann
- Adhèrencies* (2017), Francesca Llopis a Kathryn Bigelow
- A dream* (2020), María Paton Martínez a Maya Deren

Rutes del desig

